

Стаття надійшла до редакції 15.08.2019

Перевірено на плагіат 17.08.2019 р.

унікальність – 93.08 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.17-30>

УДК 81'42

ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ «НЕПРИРОДНОЇ» НАРАТОЛОГІЇ: ОБРАЗ АВТОРА НЕІСНУЮЧОГО ТЕКСТУ

Флорій Сергійович Бацевич (м. Львів, Україна)

florij@in.lviv.ua

*доктор філол. наук, професор, завідувач кафедри загального мовознавства
Львівський національний університет ім. Івана Франка*

У статті на матеріалі збірки оповідань відомого польського письменника-фантаста Станіслава Лема «Абсолютна порожнеча» («*Doskonała próżnia*»), яка являє собою рецензії на неіснуючі тексти, апробуються прийоми аналізу в межах так званої «неприродної» наратології. У подібних оповідних структурах автором формуються, а адресатом когнітивно опрацьовуються: (а) нові типи таких структур (схем), які не породжуються в неординарних текстах; (б) нові наративні стратегії, зокрема, референтна частина текстової історії може містити акторів, неможливих у «нормальних» текстах; (в) наративні підходи до формування й оцінки оповідних структур, в яких наявні неіснуючі в реальності об'єкти, особи і т. ін.; (г) способи «відтворення» образів неіснуючих авторів неіснуючих текстів в «тілі» інших текстів (зокрема паратекстів на зразок рецензій). Доведено, що художні наративи, в яких відтворюються неіснуючі тексти, вимагають від адресата додаткових когнітивних зусиль осмислення породжуваних у них комунікативних смислів. Найважливішим джерелом утілення таких смислів стає особлива логіка сприйняття і представлення світу, нехарактерна, наприклад, для «класичного» мовленнєвого жанру рецензії. З позицій лінгвістичної прагматики в таких текстах втілюється особливі точки зору, емпатії, способи їхнього фокусування. Точка зору автора щодо неіснуючого тексту, його реконструкція в паратекстах формує зміщений фокус емпатії, а найголовніше – породжує неузальні комунікативні смисли, сприйняття яких потребує від адресата (читача, слухача) додаткових когнітивних і психологічних зусиль.

Ключові слова: наратологія, «неприродна» наратологія, наративна структура, комунікативний смисл.

Актуальные проблемы мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Бацевич Ф. С. [Бацевич Ф. С.], florij@in.lviv.ua

Лінгвістичні аспекти «неприродної» наратології: образ автора неіснуючого тексту [Лингвистические аспекты «неприродной» нарратологии: образ автора несуществующего текста] (Українською / На укр. яз)

LINGUISTIC ASPECTS OF «UNNATURAL» NARRATOLOGY: THE IMAGE OF A NON-EXISTENT TEXT AUTHOR

Florij S. Batsevyeh (Lviv, Ukraine)
florij@in.lviv.ua

*Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of General Linguistics
Ivan Franko Lviv National University*

The article tries to implement the methods of the so-called «unnatural» narratology to analyse the texts of the collection of short stories «Absolute Emptiness» («Doskonała próżnia»), which is a set of reviews on non-existent texts. In story-telling structures of this kind, an author usually forms and a reader usually cognitively processes: (a) new types of these structures (schemes), which are not generated in non-estranged texts; (b) new narrative strategies, in particular, the reference part of the textual story may contain actors impossible to be met in «usual» texts; (c) narrative approaches to the formation and evaluation of story-telling structures where there are objects, persons, etc. absent in the real life; (d) means of «restoring» the images of the non-existent authors in the «body» of other texts (in particular, paratexts similar to reviews). The article proves that literary narratives that reflect the non-existent texts demand additional cognitive efforts from an addressee to perceive the communicative senses generated in them. The most important source of such senses creation is a specific logic of the world perception and its reflection, which is non-characteristic to the «classical» speech genre of a review. In view of linguistic pragmatics, these texts actualize special points of view, empathy, and means of their focus. The author's standpoint about the non-existent text and its reconstruction in paratexts form a shifted focus of empathy, and, what is more, generate non-usual communicative senses, the perception of which demands additional cognitive and psychological efforts from the addressee (a reader, a listener).

Key words: *narratology, «unnatural» narratology, narrative structure, communicative sense.*

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© *Batsevyeh F. S. [Batsevyeh F. S.], florij@in.lviv.ua*

Linguistic Aspects of «Unnatural» Narratology: The Image of a Non-existent Text Author [Linhvistychni aspekty «nepryrodnoi» naratolohii: obraz avtora neisnuiuchoho tekstu] (in Ukrainian)

**ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ «НЕПРИРОДНОЙ»
НАРРАТОЛОГИИ: ОБРАЗ АВТОРА НЕСУЩЕСТВУЮЩЕГО
ТЕКСТА**

Флорий Сергеевич Бацевич (г. Львов, Украина)

florij@in.lviv.ua

*доктор филол. наук, профессор, заведующий кафедрой общего языкознания
Львовский национальный университет им. Ивана Франко*

В статье на материале сборника рассказов известного польского писателя-фантаста Станислава Лема «Абсолютная пустота» («Doskonała próżnia») рассматриваются некоторые проблемы так называемой «неприродной» нарратологии, связанные с «воссозданием» образа автора несуществующего текста.

Ключевые слова: нарратология, «неприродная» нарратология, нарративная структура, коммуникативный смысл.

Лінгвістична наратологія (лінгвонаратологія) як достатньо нова галузь мовознавчих досліджень¹ має своїм об'єктом найрізноманітніші оповідні структури, які обслуговують суспільство, а предметом – виявлення (експлікацію) і систематизацію комунікативно-мовних засобів їх породження оповідними інстанціями (авторами, нараторами), дослідження функціонування цих структур у різностильових текстах і дискурсах, а також аналіз лінгвальних сигналів сприйняття і ментального опрацювання їх адресатами. Мета таких досліджень – виявлення і систематизація наявних у найрізноманітніших оповідних структурах комунікативних смислів, які «кодуються» адресантами і «декоднуються» адресатами в процесах спілкування з використанням текстів різних функціональних стилів.

У межах уже достатньо традиційних наратологічних проблем, сформувалась низка аспектів, серед яких варто особливо виділити: 1. Проблеми лінгвальної експлікації поліфонії голосів учасників наративу. 2. Виявлення рівнів і глибин фікціональності художніх наративів. 3. Аналіз часо-просторових аспектів організації різноманітних оповідних структур.

¹ Див., напр.: Падучева Е. В. «Семантика нарратива.» *Семантические исследования* (Москва, Языки русской культуры, 1996): 193–418.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Бацевич Ф. С. [Бацевич Ф. С.], florij@in.lviv.ua

Лінгвістичні аспекти «неприродної» наратології: образ автора неіснуючого тексту [Лингвистические аспекты «неприродной» нарратологии: образ автора несуществующего текста] (Українською / На укр. яз)

4. Лінгвістичний аналіз таких категорій і прийомів художнього наративу, як подія, факт, цитування, непряме мовлення, вільний непрямий дискурс, комунікативний статус вставних слів і конструкцій, в яких виявляється «голос» самого автора тексту. 5. Аналіз граматичних категорій виду і часу, які маркують собою найрізноманітніші чинники художньої оповіді. 6. Виявлення і встановлення комунікативної ролі егоцентричних і дейктичних елементів художньої оповіді, оскільки саме вони виступають одними із центральних мовних елементів її організації, функціонування і, відповідно, сприйняття й ідентифікації оповідних інстанцій, акторів, об'єктів оповіді. Одними з найактуальніших аспектів сучасної лінгвонаратології (перш за все художніх оповідних структур) необхідно назвати особливу роль прагматичних і референційних чинників художнього наративу, зокрема специфіки вживання різноманітних мовленнєвих актів та їхніх ілокутивних функцій; дослідження імпліцитних чинників художньої оповіді, зокрема таких, як точки зору, пресупозиції, імплікації, імплікатури та деякі інші проблеми.

Важливо зазначити, що до цього часу наратологія в цілому і лінгвонаратологія зокрема орієнтуються на, так би мовити, «нормальні» тексти з різними оповідними режимами. І лише нещодавно вчені почали говорити про необхідність виокремлення такого напрямку досліджень як **«неприродна» наратологія** (англ. «unnatural» narratology)². Об'єктом вивчення останньої, на думку авторів цієї концепції, повинні стати наративні структури абсурдистських, нелогічних, парадоксальних, паралогічних, чорного гумору, химерної прози, створених неантропним наратором, хаотичних, зі спотвореним часопростором, створених у змінених станах свідомості³ текстів і дискурсів, які, за нашою термінологією, можна об'єднати поняттям «одивнений текст»⁴. Підставами для виділення нового напрямку в наратології є, на думку Я. Албера та його співавторів, той факт, що художня

² Див., напр.: Alber, J, Iversen, S., Nielsen, H. S., Richardson, B. «Unnatural Narratives, Unnatural Narratology: Beyond Mimetic Models.» *Narrative*, vol. 18, № 2 (18) (2010): 67-98; Fludernik, M. *Towards a "Natural" Narratology* (London; New York, 1996), 472; Richardson, B. *Unnatural Voices: Extreme Narration in Modern and Contemporary Fiction* (Columbus, 2006), 166; Барышнікова, Д. «Беспорядок дискурса (обзор работ по "неестественной" нарратологии).» *Новое литературное обозрение* 6 (130) (2014): 211-238.

³ Барышнікова, Д. Зазнач. праця: 234.

⁴ Див. обґрунтування цього поняття і огляд літератури в: Бацевич, Ф. *Український одивнений художній текст: лінгвістичні виміри* (Львів, ЛНУ ім. Івана Франка, 2018), 336.

оповідь не лише міметично співвідноситься з так званим «реальним» світом, а може ввести читача в такі віртуальні світи, які мають мало спільного з ним⁵. Структури так званих «неприродних» наративів суттєво відрізняються від більшою чи меншою мірою міметичних (іконічних) наративних моделей. Аспектами розгляду в межах цього напрямку досліджень можуть і повинні стати: (1) особи оповідачів, які, як показує аналіз світової літератури, можуть бути лише умовно названі «особами»: тварин (котів, собак, коней, віслюків, папуг, навіть шашлів у ковчезі Ноя), рослин, речей (артефактів, натурфактів), абстрактних понять (совісті, страху); а також їхня комунікативна типологія, наративні стратегії, манера оповіді тощо; (2) онтологія «одивненого» текстового світу з її особливими референтами (наприклад, літаючими головами, будинками з повіями в оповіданнях Ю. Винничука); (3) події «одивненого» світу, поведінка учасників наративних оповідей (наприклад, трансформація людей у носорогів у п'єсі Е. Іюнеско «Носороги») та багато інших чинників текстових подій; і, найголовніше – (4) неповторні комунікативні смисли, що народжуються в таких текстах.

У згаданих та деяких інших оповідних структурах автором формуються, а адресатом когнітивно опрацьовуються: (а) нові типи структур (схем), які не породжуються в неординарних текстах, оскільки, як зазначає Х. Нільсен, «неприродне» виявляється «не лише на рівні репрезентації, але й на рівні самого оповідного акту»⁶; (б) апробуються нові наративні стратегії, зокрема, референтна частина текстової історії може містити акторів, неможливих у «нормальних» текстах, наприклад статеві органи чоловіка і жінки, які розмовляють між собою (Ю. Винничук); (в) опрацьовуються нові аспекти прагматичного наповнення змістової частини текстів, зокрема особливі взаємозв'язки модусів і модальностей, наприклад, модальності реальності у поєднанні з неможливими у «нормі» ірреальними оповідачами, як це спостерігаємо в повісті В. Шевчука «Маленьке вечірнє інтермецо», де роль наратора виконує кіт; (г) пресупозитивні аспекти предикативної організації текстового світу, наявності неможливих ситуацій, подій тощо, наприклад пресупозиції нереальності будинків літати, або ж мати вії. Низка «одивнених» текстів містить «неприродні» паратексти, наприклад рецензії на

⁵ Див.: Alber, J, Iversen, S., Nielsen, H. S., Richardson, B. Знач. праця: 69.

⁶ Чит. за: Барышникова, Д. Знач. праця: 224.

неіснуючі художні й наукові твори, як це спостерігаємо в збірці оповідань польського письменника-фантаста С. Лема «*Doskonała gróźnia*» («Абсолютна порожнеча»), або ж передмови до неіснуючих творів у збірці оповідань того ж автора «*Wielkość urojona*» («Уявна величина»). Як відомо, у «нормальних», достатньо узуалізованих художніх текстах, оповідні структури яких формуються в межах конкретної літературної традиції, школи, напрямку, жанру тощо, засоби мовного коду певною мірою (саме певною мірою) «іконізовані» стосовно «стану речей» (в широкому сенсі) матеріального світу, який оточує людину. Цей звичний іконізм (міметизм) – основа сприйняття і розуміння людьми щоденної, побутової, «не одивненої» людської мови. У ній, як правило, наявні так звані диспозиційні предикати, за допомогою яких означення і кваліфікація реальності та її елементів відбувається у відповідності до структури матеріального світу та його елементів. В одивнених, зокрема абсурдистських, текстах міра іконізму зменшується, а в низці моментів творення мовного абсурду фактично зникає. Це стає основою породження недиспозиційних предикатів, за якими стоять особливі пресупозиції, що, своєю чергою, породжують різні типи одивнених комунікативних художніх смислів естетичного характеру. В одивнених текстах «фізично і логічно неможливі сценарії та події створюють нові перцептивні рамки»⁷, що, своєю чергою, стає причиною породження яскравого естетичного ефекту (тривожного очікування читача, гумору та іронії), а з аксіологічних позицій нетипова оповідь більшою мірою впливає на деонтичну складову модусу читача, виявляє тенденцію до його дезорієнтації в емоційно-образному просторі художнього тексту⁸. Зауважимо, що лінгвістичні аспекти організації таких текстів у даний час лише опрацьовуються, однак самі дослідження мають значну евристичну перспективу, потенціал відкриття нових можливостей і підходів до текстів різних функціональних стилів. У цілому ж, як зазначає Д. Барішнікова, сенс «неприродної» наратології полягає в тому, щоб знайти відповідь на запитання, «як і з якою метою «природне» мислення створює «неприродні» оповідні

⁷ Барішнікова, Д. Зазнач. праця: 228.

⁸ Див.: Иштоян, К. Г. «Проблема исследования художественного дискурса в аспекте постклассической нарратологии.» *Филологические науки 7: Язык, речь, речевая коммуникация*, http://www.rusnauka.com/17_AVSN_2012/Philologia/7_113221.doc.htm [доступне 29.01.2020].

прийоми і що з цього виходить»⁹.

Нижче на матеріалі збірки оповідань видатного польського письменника-фантаста Станіслава Лема «Абсолютна порожнеча» («Doskonała próżnia»)¹⁰, яка побачила світ у 1971 р., проаналізуємо лінгвальні засоби творення образу неіснуючого автора неіснуючих художніх і науково-фантастичних творів.

Структурно збірка творів складається із передмови, яка має ознаки кількох мовленнєвих жанрів (власне авторської передмови, редакційно-видавничої передмови і авторської рецензії на збірку пропонованих видавництвом неіснуючих текстів), і характеризується значними глибинами вияву фікціональності змісту і форми, а також 15 оповідань, які мають формальні ознаки рецензій на художні, науково-фантастичні й «власне наукові» тексти.

Змістовно ці «рецензії» стосуються: (1) двох жанрових різновидів художньої прози: (а) художньо-белетристичної (10 оповідань), (б) науково-фантастичної (1 оповідання: «Корпорація «Буття»); (2) «власне наукових» текстів (3 оповідання), зокрема: «Культура як помилка», «Про неможливість життя, про неможливість прогнозування», «Не буду служити»; (3) оповідання «Нова Космогонія», яка є «доповіддю» неіснуючого астрофізика Альфреда Тести, виголошеною перед комітетом з присудження Нобелівської премії. Останнє з названих оповідань не є рецензією; це цілісний «науковий трактат», який подається як передрук з ювілейного збірника на пошану Альфреда Тести. Нижче аналізуються прийоми нарративного «відтворення» образів неіснуючих авторів без урахування останнього із згаданих текстів.

На противагу «класичним» рецензіям, в яких оцінюється передовсім змістова частина рецензованого тексту, характерною особливістю оповідань-«рецензій» С. Лема є наявність у них мовних засобів, скерованих на формування образів неіснуючих авторів неіснуючих художніх і науково-фантастичних текстів. Зрозуміло, що ці образи нерозривно пов'язані з формальною і змістовою складовими творів. З метою представлення лінгвальних прийомів створення образів неіснуючих авторів текстів у «тілі»

⁹ Барышнікова, Д. Зазнач. праця: 236.

¹⁰ Lem, S. «Doskonała próżnia.» *Doskonała próżnia. Wielkość urojona* (Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1974): 7-195. Нижче після наведених прикладів квадратних дужках подаються сторінки цього видання [8, s. ...].

«рецензій» досить умовно поділимо їх на прийоми «реконструкції» (а) формальних і (б) змістових аспектів цих текстів.

Мовна реконструкція формальних чинників створення образів авторів неіснуючих текстів

У широкому сенсі формальні чинники можна визначати як мовні засоби дейксису, створюваного в тексті «рецензії». Стосовно неіснуючого автора це: (1) зазначення його особи, (2) оцінка структури (перш за все послідовності) викладу цим «автором» текстової історії, яка в результаті оцінок «рецензента» набирає рис характеристики манери письма, стилю тощо цього «автора». Такі чинники можна вважати формальними лише умовно, оскільки в тексті «рецензії» вони часто стають засобом не лише розуміння «сюжетних колізій» текстової історії, а й можливих інтенцій неіснуючого автора, його творчої особистості загалом.

В аналізованій збірці кожне оповідання має свого чітко номінованого «автора»: в «Робінзонадах» – *Марсель Коска*, «Гігамеші» – *Патрік Ганнатан*, «Сексотрясінні» – *Сімон Мерріл*, «Группенфюрері Луї XVI» – *Альфред Целлерман*, «Ніщо, або Послідовності» – *Соланж Марріо*, «Перикаліпсисі» – *Йоахим Ферзенгельд*, «Ідіоті» – *Джан Карло Спалланцані*, «Одіссей з Ітаки» – *Куно Млатьє*, «Ти» – *Раймон Сера*, «Корпорації «Буття»» – *Алістер Вейнрайт*, «Культурі як помилці» – *Вільгельм Клоннер*, «Про неможливість життя, про неможливість прогнозування» – *Цезар Коуска*, «Не буду служити» – *Артур Добб*, «Новій космогонії» – *Альфред Теста*. В оповіданні «Зроби книгу сам» автор не зазначений, оскільки це оповідання – гумористично-сатирична «інструкція» письменникам-початківцям, які мріють створити «шедевральний» постмодерністський твір.

У більшості випадків особа «автора», його вік, стать, національність, професійні інтереси, володіння мовою, літературний досвід, окремі факти біографії, навіть зовнішні риси виявляються важливими і пов'язуються «рецензентом» з оцінками змістової частини творів, нібито написаних цими «авторами». Так, наприклад, автору «рецензії» важливо підкреслити, що Альфред Целлерман – «автор» роману «Группенфюрер Луї XVI» – літературний дебютант попри те, що йому вже практично шістьдесят років [8, s. 45]; що він свого часу був відсторонений від праці в університеті й пережив гітлеризм у Німеччині, поселившись у містечку, де жили батьки його дружини

[8, s. 45]. Це дозволяє твердити, що

«... iż chyba tylko taki Niemiec, z takim kapitałem życiowych doświadczeń – i taką wiedzą teoretyczną o literaturze! mógł ją napisać» [8, s. 45]; – «... мабуть тільки такий німець, з таким капіталом житейського досвіду і такими теоретичними знаннями в царині літератури! – міг його написати».

У «рецензії» на роман «Ідіот» італійця Джана Карло Спалланцані «рецензент» підкреслює його молодість і те, що це перший твір автора [8, s. 76]. Важливим у сприйнятті творчості письменника «рецензент» вважає перцептивно-ментальне представлення зовнішності «автора». У випадку з Джаном Карло Спалланцані враження від зовнішності автора «Ідіота» негативні, що програмує у «рецензента» на початках досить упереджене ставлення до твору молодого італійського письменника:

«Nie wiem, czy innym: mnie łatwiej pisać o książce, jeśli znam twarz autora. Spallanzani na zdjęciu nie est sympatyczny, to młokos z niskim czołem i podpuchłymi oczami, jego małe, czarne oczka są złe – a już filigranowy podbrudek przyprowadza o niepokój. Enfant terrible? Niekczemny chytrus i okrutnik, werydyk w skórce niewiniątka?» [8, s. 76–77]. – «Не знаю, як іншим, але мені легше писати про книгу, якщо я бачу обличчя автора. Спалланцані на фото несимпатичний: молокосос з низьким лобом, підпухлими очима, маленькими, чорними, злими оченятами, а точене підборіддя викликає почуття тривоги. Enfant terrible, хитромудрий негідник і садист, правдолюб у личині невинної дитини?».

В оповіданнях науково-фантастичного змісту «рецензент» особливо підкреслює професійні інтереси автора, які мають важливе значення для розгортання текстової історії, представлені цим автором. Так, наприклад, професор Артур Добб – «автор» науково-фантастичного з елементами белетристики і публіцистики твору «Не буду служити» – характеризується як «один з найвидатніших персонетиків сучасності» [8, s. 143]; Альфред Целлерман – відомий історик літератури і доктор антропології якогось німецького університету [8, s. 45]; Вільгельм Клоппер – «автор» науково-фантастичного роману «Культура як помилка» – антрополог і приват-доцент

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© *Бацевич Ф. С. [Бацевич Ф. С.], florij@in.lviv.ua*

Лінгвістичні аспекти «неприродної» наратології: образ автора неіснуючого тексту [Лингвистические аспекты «неприродной» нарратологии: образ автора несуществующего текста] (Українською / На укр. яз)

університету [8, s. 110].

Акцентування «рецензентом» національності «автора» буває двох типів, пов'язаних з породженням різних комунікативних смислів: в одних випадках – це проста констатація, яка має лише опосередковані зв'язки з сюжетом «рецензованого» твору, наприклад, згадування, що автор роману «Одісей із Ітаки» американець [8, s. 89]; в інших – національна «атрибуція» автора тісно переплетена зі змістовними аспектами «рецензованого» твору, перш за все в аспекті підкресленням стереотипних рис, які вважаються притаманними представникам того чи того етносу і накладають своє відбиття на зміст створеного ними тексту. Зокрема, стосовно ірландського походження Патріка Ганнагана «рецензент» зазначає, що він:

«... dzięki irlandzkiej uporczywości, wkojarzył w jedną powieść cały świat człowieka z jego mitami, symfoniami, kościołami, fizykami i annałami dziejów powszechnych» [8, s. 35]. – «... дякуючи своїй ірландській зятості, загнав в один роман весь світ людини з його міфами, симфоніями, храмами, фізичними теоріями і анналами всезагальної історії».

Приват-доцент Вільгельм Клоппер – автор книги «Культура як помилка» – німець, а тому:

«Te książkę mógł napisać tylko Niemiec! Umiłowanie klasyfikacji, tego sumiennego porządku, który zrodził niezliczone Handbuchy, przerobiło duszę niemiecką w segregator. <...> gdyby Pan Bóg był narodowości niemieckiej, świat nasz okazałby się miejscem może niekoniecznie bytowo lepszym, ale na pewno ziszczeniem wyższej idei musztry i ładu. Perfekcja tego porządku wprost przytłacza ...» [8, s. 110]. – «Цю книгу міг написати лише німець! Схильність до класифікації, до того бездоганного порядку, котрий породив незчисленні довідники, перетворила німецьку душу в конторську відомість. <...> якщо б Господь Бог був німцем, то наш світ, можливо, не став би побутово кращим, але зате уособлював би собою муштру і порядок. Бездоганність форми викладу пригнічує ...».

Для «рецензента» важливим чинником характеристики образу «автора» неіснуючого тексту і, безумовно, «глибин» змісту його твору виявляється мова написання тексту. Так, наприклад, в оповіданні «Перикаліписис» тема

мови, якою нібито написаний твір Йоахима Ферзенгельда, стає засобом характеристики «автора», глибини його «творіння», тональності самої «рецензії», а в цілому формування гумористичного ставлення до тексту як книги, так і «рецензії» на неї:

«Joachim Fersengeld jest Niemcem, który napisał swą «Perykalipsę» po holendersku (języka tego prawie nie zna, co sam we wstępie przyznaje), a wydał ją we Francji, słyszącej z podłych korekt. Piszący te słowa też właściwie nie zna holenderskiego, lecz podług tytułu rsiążki, angielskiego wstępu i nielicznych, zrozumiałych w tekście wyrażen uznał, że się na recenzenta przecież nada» [8, s. 71]. – «Йоахім Ферзенгельд – німець, що написав свій «Перикаліпсис» голандською (цієї мови він практично не знає, як сам це визнає в передмові), а книгу видав у Франції, яка відома своїми поганенькими коректурами. Автор цих рядків також взагалі-то не знає голандської, однак, познайомившись з назвою книги, англійською передмовою і невеликою кількістю зрозумілих виразів у тексті, вирішив, що рецензентом все ж може бути».

Змістові аспекти «відтворення» образів авторів неіснуючих текстів

Найчастотніші серед прийомів такого «відтворення»:

1. Оцінка «рецензентом» авторського задуму, його стилю, прийнятої автором форми викладу текстової історії, впливів на неї. Так, для прикладу, про автора роману «Ідіот» Джана Карло Спалланцані «рецензент» пише:

«Tupet, nie pozbawiony wdzięku w tym, jak wyjaśnia, że się powstrzymał, bo nie chciał ... zaszkodzić oryginałowi. <...> Usprawiedliwiwszy się tym pokrętnym sposobem, awtor niczego nie zapowiada w kwestii właściwej – «Idioty»» [8, s. 77]. – «І з апломбом, не позбавленим певної грації, він [автор] повідомляє, що ... побоювався розвінчати оригінал [роман Ф. Достоєвського «Ідіот». – Ф. Б.] <...> Виправдавшись таким хитромудрим способом, автор, однак повністю замовчує головне – тобто самого «Ідіота».

Про Вільгельма Клоппера – «автора» твору «Культура як помилка» – «рецензент» пише, що на німецького письменника могли мати вплив не лише такі культурні чинники, як відома всім німецька дисципліна й прийнятий у

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© *Бацевич Ф. С. [Бацевич Ф. С.], florij@in.lviv.ua*

Лінгвістичні аспекти «неприродної» наратології: образ автора неіснуючого тексту [Лингвистические аспекты «неприродной» нарратологии: образ автора несуществующего текста] (Українською / На укр. яз)

Пруссії жорсткий порядок, а й теоретичні положення таких філософів як Гегель, Шопенгауер та Фіхте [8, s. 111].

2. Критичний аналіз поглядів, суджень тощо інших професійних «оцінювачів» роману, думки яких оприлюднені в різних виданнях. Такий прийом дозволяє прояснити, наприклад, як смислові акценти неіснуючого роману М. Коски «Робінзонади», так і творчу манеру автора. Для прикладу:

«... Jules Nefastes oświadczył w «Figaro Littéraire», że utwór jest «kliniczny po prostu». Obłądowi, wbrew swojemu prakseologicznemu planowi Kreacji, Sergiusz N. ująć nie mógł. <...> Anatol Fauche natomiast w «La Nouvelle Critique» kwestionuje osąd swego kolegi z «Figaro Littéraire» powiadając, naszym zdaniem zupełnie do rzeczy, że Nefastes, bez względu na to, o czym prawią «Robinsonady», jest niekompetentny psychiatrycznie ...» [8, s. 23]. – Жюль Нефаст оголосив в «Фігаро Літерер», що ця річ [роман Марселя Коски «Робінзонади»] «просто клінічна». Ось чому Серж Н. не міг уникнути безумства, незважаючи на свій праксеологічний пран Творіння. <...> Тим часом Анатоль Фош в «Нувель критік» дозволяє собі осуд свого колеги з «Фігаро Літерер», зазначаючи, на наш погляд, зовсім справедливо, що Нефаст, безвідносно до змісту «Робінзонад», в психіатрії некомпетентний...».

3. Інтертекстуальні (інтердискурсивні) прийоми відсилання до існуючих текстів світової літератури – одні з найважливіших і найчастотніших засобів «відтворення» смислового наповнення неіснуючих текстів, а також деталей, що характеризують особи «авторів». Це дозволяє «автору» актуалізувати сюжет, спираючись на відомі читачам існуючих творів текстові події, а також враховувати спільні з читачем пресупозиції, активізуючи адекватне з «автором» сприйняття змістової складової неіснуючого тексту, зокрема, причин породження гумору та інших чинників творення художніх естетичних смислів. З орієнтацією на завдання відтворення творчих рис осіб авторів найчастотнішим прийомом вважаємо алюзії «рецензента» до можливих передтекстів, які мав на увазі, або міг і не мати на увазі, «автор» неіснуючого тексту; це, так би мовити, «приписувані автору алюзії». Особливо наочно цей прийом застосовується в оповіданні «Діот», де «автор» роману Джан Карло Спаланцані в, так би мовити, «творчій

пресупозиції» постійно тримає роман Ф. Достоєвського «Ідіот», однак «рецензент» схильний уважати, що істинним передтекстом насправді є фрагменти тексту Біблії, в яких йдеться про Святе Сімейство. [8, s. 78]. Це, безумовно, важлива характеристика творчої манери неіснуючого автора.

Отже, важливим у студіях лінгвонаратологічного спрямування над «одивненими» («неприродними») художніми текстами слід уважати виявлення семантико-прагматичних ефектів сприйняття низки подібних художніх нарративів. Серед них можна, зокрема, назвати ефекти гумору і, ширше, мовної гри, спантеличення адресата, розвінчання соціальних і політичних стереотипів, можливість висловити в незвичній формі важливі соціально-політичні проблеми і т. ін. Особлива ж цінність для дослідників подібних текстів з «нестандартними» комунікативними смислами полягає в тому, що вони ламають звичність читацького сприйняття в комунікативному ланцюжку *«автор (наратор) – текст – слухач, читач (наратор)»*, викликаючи в останнього когнітивне, психологічне й естетичне напруження, закладаючи потенціал для виформування нових гнучкіших нарративних схем сприйняття художніх текстів. Зокрема, художні наративи, в яких відтворюються неіснуючі тексти, вимагають від адресата додаткових когнітивних зусиль осмислення породжуваних у них комунікативних смислів. Найважливішим джерелом утілення таких смислів стає особлива логіка сприйняття і представлення світу, нехарактерна, наприклад, для «класичного» мовленнєвого жанру рецензії. З позицій лінгвістичної прагматики в таких текстах втілюється особливі точки зору, емпатії, способи їхнього фокусування. Точка зору автора щодо неіснуючого тексту, його реконструкція в паратекстах формує зміщений фокус емпатії, а найголовніше – породжує неузальні комунікативні смисли, сприйняття яких потребує від адресата (читача, слухача) додаткових когнітивних і психологічних зусиль.

Література:

1. Падучева, Е. В. «Семантика нарратива.» *Семантические исследования* (Москва, Языки русской культуры, 1996): 193–418.
2. Alber, J., Iversen, S., Nielsen, H. S., Richardson, B. «Unnatural Narratives, Unnatural Narratology: Beyond Mimetic Models.» *Narrative*, vol. 18, № 2 (18) (2010): 67-98.
3. Fludernik, M. *Towards a "Natural" Narratology* (London; New York, 1996), 472.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Бацевич Ф. С. [Бацевич Ф. С.], florij@in.lviv.ua

Лінгвістичні аспекти «неприродної» наратології: образ автора неіснуючого тексту [Лингвистические аспекты «неприродной» нарратологии: образ автора несуществующего текста] (Українською / На укр. яз)

4. Richardson, B. *Unnatural Voices: Extreme Narration in Modern and Contemporary Fiction* (Columbus, 2006), 166.
5. Барышникова, Д. «Беспорядок дискурса (обзор работ по "неестественной" нарратологии).» *Новое литературное обозрение* 6 (130) (2014): 211-238.
6. Батевич, Ф. *Український одивнений художній текст: лінгвістичні виміри* (Львів, ЛНУ ім. Івана Франка, 2018), 336.
7. Иштоян, К. Г. «Проблема исследования художественного дискурса в аспекте постклассической нарратологии.» *Филологические науки 7: Язык, речь, речевая коммуникация*, http://www.rusnauka.com/17_AVSN_2012/Philologia/7_113221.doc.htm [доступне 29.01.2020].

Джерела ілюстративного матеріалу:

8. Lem, S. «Doskonała próżnia.» *Doskonała próżnia. Wielkość urojona* (Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1974): 7-195. Нижче після наведених прикладів в круглих дужках подаються сторінки цього видання.

References:

1. Paducheva, E. V. «Semantika narrativa.» *Semanticheskie issledovaniya* (Moskva, Yazyki russkoy kul'tury, 1996): 193–418.
2. Alber, J., Iversen, S., Nielsen, H. S., Richardson, B. «Unnatural Narratives, Unnatural Narratology: Beyond Mimetic Models.» *Narrative*, vol. 18, № 2 (18) (2010): 67-98.
3. Fludernik, M. *Towards a "Natural" Narratology* (London; New York, 1996), 472.
4. Richardson, B. *Unnatural Voices: Extreme Narration in Modern and Contemporary Fiction* (Columbus, 2006), 166.
5. Baryshnikova, D. «Besporjadok diskursa (obzor rabot po "neestestvennoj" narratologii).» *Novoe literaturnoe obozrenie* 6 (130) (2014): 211-238.
6. Batevych, F. *Ukrainskyi odyvnenyi khudozhnii tekst: lnhvistychni vymiry* (Lviv, LNU im. Ivana Franka, 2018), 336.
7. Ishtoyan, K. G. «Problema issledovaniya khudozhestvennogo diskursa v aspekte postklassicheskoy narratologii.» *Filologicheskie nauki 7: Yazyk, rech', rechevaya kommunikatsiya*, http://www.rusnauka.com/17_AVSN_2012/Philologia/7_113221.doc.htm [dostupne 29.01.2020].
8. Lem, S. «Doskonała próżnia.» *Doskonała próżnia. Wielkość urojona* (Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1974): 7-195. Нижче після наведених прикладів в круглих дужках подаються сторінки цього видання.